

Dr hab. Elżbieta Magiera, prof. US  
Katedra Historii i Teorii Wychowania  
Instytut Pedagogiki  
Uniwersytet Szczeciński

Szczecin, 05. 05. 2023 r.

### Recenzja pracy doktorskiej

Mgr Magdaleny Rzepki

nt. *Wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2023, ss. 483,  
przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Janiny Kamińskiej  
Promotor pomocniczy: dr Ewa Palamer-Kabacińska

### Wstęp

Badania podjęte przez Doktorantkę zasługują na uznanie nie tylko ze względów poznawczych, ale i społecznych. Lotnictwo wiąże się z różnego rodzaju statkami powietrznymi, które wchodzi w skład wielu dziedzin życia społecznego i gospodarczego, w tym transportu, architektury obiektów przemysłowych związanych z lotnictwem, usług i innych. Doktorantka dostrzegła jeszcze jeden ważny obszar lotnictwa związany z wychowaniem i kwestiami pedagogicznymi. Łączą się one z wychowaniem patriotycznym, obywatelskim i szeroko pojmowanym lotnictwem służącym celom cywilnym i wojskowym, stanowiącym element powietrznych sił zbrojnych. W skład lotnictwa wchodzi również inne dziedziny, takie jak: szybownictwo, spadochroniarstwo, baloniarstwo, paralotniarstwo, modelarstwo lotnicze i kosmiczne, meteorologia lotnicza, popularyzacja lotnictwa i astronautyki oraz inne kwestie, które również mogą stanowić elementy wychowania i kształcenia.

Pani mgr Magdalena Rzepka przygotowała dysertację doktorską, dotyczącą wychowania lotniczego w II Rzeczypospolitej. Oprócz względów poznawczych i społecznych tego typu pracę można zakwalifikować do syntez historiograficznych, których celem jest uchronić od zapomnienia dorobek przodków żyjących w latach międzywojennych.

W skład pracy doktorskiej wchodzi: wykaz najważniejszych skrótów, spis treści, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografia, wykaz tabel, wykaz rysunków i fotografii oraz aneks zawierający lokalizację najważniejszych ośrodków szkolenia lotniczego w latach 1918-1939. Brakuje streszczenia, które być może zostało złożone oddzielnie, a nie umieszczone w pracy. W sumie cała dysertacja liczy 483 strony,

**Ocena wraz z uzasadnieniem założeń metodologicznych badań Doktorantki wykazujących na Jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej**

Uważam, że Pani mgr Magdalena Rzepka przedstawiając dysertację zatytułowaną *Wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej*, wykazała się umiejętnością prowadzenia samodzielnych badań. Tę tezę uzasadnia wiele elementów. Recenzowana dysertacja zawiera poprawnie sformułowany tytuł pracy i adekwatnie do niego dokonany podział treści umieszczonych w spisie treści. Słusznie we wstępie pełniącym w pracach historyczno-pedagogicznych funkcję rozdziału metodologicznego, zawarła prawidłowe założenia metodologiczne. Autorka właściwie uzasadniła wybór tematu pracy, prawidłowo określiła cel badań, należycie sformułowała ramy czasowe i zasięg terytorialny. Podjęła zasadne rozważania dotyczące braku w literaturze przedmiotu zdefiniowania nadrzędnego terminu dysertacji czyli pojęcia „wychowanie lotnicze”, które – jak napisała – nie zostało dotąd sformułowane, a jego problematyka pojawiała się w opracowaniach sporadycznie. Dokonując krytyki literatury przedmiotu, Doktorantka odnalazła tylko nieliczne publikacje i ich autorów posługujących się tym terminem. Pani mgr Magdalena Rzepka z sukcesem utworzyła własną definicję pojęcia „wychowanie lotnicze”, które próbowała połączyć z popularyzacją lotnictwa. Dokonała przeglądu i krytyki istniejącej literatury przedmiotu, wykazując brak całościowej syntezy historiograficznej poświęconej tytułowemu zagadnieniu pracy doktorskiej.

Umiejętność prowadzenia samodzielnych badań potwierdza właściwie dobrana metoda badań oraz prawidłowo sformułowany problem główny (Na czym polegało i w jaki sposób było realizowane wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej? s. 18). Doktorantka potrafiła dokonać redukcji problemu głównego do pięciu problemów szczegółowych poświęconych celowi wychowania lotniczego i jego założeniom ideowym, treściom wychowania lotniczego, metodom, formom i środkom wykorzystywanym w realizacji wychowania lotniczego oraz miejscu w myśli i praktyce oświatowej (s.19).

Autorka, pisząc o wykorzystanych metodach, oparła swoje badania na analizie jakościowej treści pisanych źródeł historycznych (pierwotnych i wtórnych). Jej praca doktorska posiada bogatą podstawę źródłową. Z jednej strony Doktorantka wykorzystwała liczne źródła archiwalne, pozyskane w trakcie kwerend wykonanych w archiwach polskich i zagranicznych:

1. archiwach w Polsce (Archiwum Akt Nowych oraz w siedmiu Archiwach Państwowych – w Bydgoszczy, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Toruniu, Warszawie);
2. archiwach za granicą, do których należą: Centralne Archiwum Państwowe Litwy w Wilnie i Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie;
3. muzeach: Muzeum Harcerstwa w Warszawie, Muzeum Lotnictwa w Krakowie;



4. zbiorach prywatnych: Andrzeja Glassa, Władysława Jewsiewickiego.

Z drugiej strony, oprócz źródeł archiwalnych, Doktorantka pozyskała źródła drukowane, a wśród nich akty prawne i urzędowe, dzienniki urzędowe kuratoriów poszczególnych okręgów szkolnych II RP, dokumentację szkół i uczelni (w tym programy kształcenia, plany studiów, sprawozdania dyrekcji szkół), inne źródła okresu międzywojennego (do których zaliczyła publikacje pedagogów międzywojennych, przedstawicieli lotnictwa międzywojennego, sprawozdania aeroklubów, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, inne) oraz podręczniki szkolne, pamiętniki, prasę i czasopisma międzywojenne (61 tytułów). Jeszcze inną grupę źródeł pozyskanych przez Badaczkę stanowiły źródła graficzne, zawarte w Muzeum Kinematografii w Łodzi, Narodowym Archiwum Cyfrowym, Bibliotece Narodowej (afisze), zbiorach prywatnych. Autorka wykorzystała również źródła dźwiękowe i audiowizualne umieszczone w Narodowym Instytucie Audiowizualnym i Polskim Radiu. Przeprowadziła jeden wywiad z gen. Zbigniewem Ściborem-Rylskim (1915-2018).

Te wszystkie dowody zawarte w recenzowanej pracy doktorskiej świadczą o umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez Doktorantkę.

#### **Ocena wraz z uzasadnieniem ogólnej wiedzy teoretycznej zawartej w rozprawie doktorskiej i prezentowanej przez jej Autorkę**

W pracach historyczno-pedagogicznych ogólną wiedzę teoretyczną stanowią opracowania zawierające wiedzę pozaźródłową, powiązaną z przedmiotem badań. W mojej opinii dysertacja Pani mgr Magdaleny Rzepki zatytułowana *Wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej* (Warszawa 2023) prezentuje bardzo dobrą ogólną wiedzę teoretyczną, która jest zawarta we wstępie oraz w części teoretycznej stanowiącej Rozdział I i w części empirycznej (Rozdziały II-V), w której Autorka, dokonując analiz źródłowych, odwołuje się również do wiedzy pozaźródłowej, zawartej w dostępnych opracowaniach. Już we wstępie mgr Magdalena Rzepka dokonała tzw. krytyki literatury przedmiotu. Autorka dokonała przeglądu istniejących opracowań historyczno-pedagogicznych, wskazując na prace przekrojowe jak i monografie dotyczące różnorodnych zagadnień pedagogicznych i historycznych. Przywołała opracowania dotyczące problematyki oświaty i wychowania w II RP kilku pokoleń badaczy, poczynwszy od czasów powojennych po dwie dekady XXI wieku: (Józefa Miąso, Stanisława Mauersberga, Anny Radziwiłł, Klemensa Trzebiatowskiego, Feliksa W. Araszkiewicza, Ludwika Malinowskiego, Krzysztofa Jakubiaka, Ryszarda Wroczyńskiego, Elżbiety Magiery, Wandy Garbowskiej, Joanny Sadowskiej, Iwonny Michalskiej, Grzegorza Michalskiego, Urszuli Wróblewskiej i wielu innych).

Ogólna wiedza teoretyczna jest zawarta w pierwszym rozdziale pracy doktorskiej, ukazującym warunki rozwoju wychowania lotniczego w II Rzeczypospolitej. Autorka wykorzystując bardzo bogatą wiedzę pozaźródłową zawartą w opracowaniach (o czym również świadczy bibliografia zamieszczona na końcu recenzowanej pracy) przedstawiła problematykę dotyczącą sytuacji społeczno-oświatowej oraz głównych założeń pedagogicznych Polski międzywojennej. Skutecznie i całościowo analizując te zagadnienia, wykorzystała najważniejsze publikacje i wykazała się znajomością literatury historyczno-pedagogicznej dotyczącej okresu międzywojennego, ogólnej i szczegółowej, poświęconej międzywojennej myśli pedagogicznej i dziejom oświaty, poczynając od Sejmu Nauczycielskiego 1919 roku po reformy strukturalne i programowe wynikające z Ustawy z 11. marca 1932 roku o ustroju szkolnictwa (D. Drynda, Cz. Majorek, F. W. Araszkiewicz, D. Koźmian, J. Sutyła, H. Markiewiczowa, W. Roszkowski, W. Jamrożek, S. I. Możdżeń, A. Winiarz, W. Garbowska). Doktorantka potrafiła wskazać i należycie scharakteryzować główne nurty teoretyczne w międzywojennych naukach o wychowaniu, ideologie wychowawcze i wynikające z nich ideały wychowawcze (wychowanie narodowe i wychowanie państwowe) oraz recepcję postulatów i rozwiązań praktycznych nowego nurtu w teorii i praktyce pedagogicznej nazywanego Nowym Wychowaniem.

Znajomość i posługiwanie się ogólną wiedzą teoretyczną przez Doktorantkę można zauważyć w zamieszczonych analizach dotyczące historii lotnictwa, sportu lotniczego, modelarstwa lotniczego. Autorka wykorzystując publikacje naukowe wykazała się umiejętnością syntetyzowania, ponieważ z dużej liczby opracowań poświęconych historii międzywojennego lotnictwa polskiego potrafiła wyodrębnić najważniejsze, i na ich podstawie opracowała zagadnienia dotyczące genezy i rozwoju lotnictwa w Polsce w latach 1918-1939. Zwróciła uwagę na prace pedagogiczne, które dotyczyły Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (Z. Kozak, E. Magiera i inni). Dostrzegła również literaturę przedmiotu poświęconą znaczeniu prasy lotniczej i muzealnictwa lotniczego, modelarskich kursów instruktorskich dla nauczycieli, biografii osób znaczących dla polskiego lotnictwa międzywojennego. Wskazała na nieliczne, raczej przyczynkarskie i metodyczne ustalenia zawarte w podręcznikach z lat 70. XX wieku dotyczących lotnictwa. Wzięła pod uwagę artykuły z dwóch dekad XXI wieku, odnoszące się do nielicznych elementów wychowania lotniczego lat międzywojennych. Wśród tych obszernych poszukiwań nie odnalazła opracowania poświęconego wychowaniu lotniczemu w Polsce międzywojennej. Brak takiej syntezy historiograficznej stał się powodem zainteresowania naukowego Autorki problematyką zawartą w dysertacji.



Znajomość wiedzy ogólnej Pani mgr Magdaleny Rzepki dotyczącej genezy i rozwoju lotnictwa w latach 1918-1939 potwierdzają również analizy zawarte w pierwszym rozdziale dysertacji, w których Autorka szeroko opisuje dzieje lotnictwa, począwszy od Leonarda da Vinci w Europie, a w Polsce – od Tytusa Liwiusza Boratyniego (XVII w.), poprzez kolejne epoki, pierwszą wojnę światową, po okres międzywojenny. Doktorantka wspomina o polskich doświadczeniach aeronautycznych w XVIII wieku, o rozwoju różnych form lotniczych w XIX wieku, o powstaniu pierwszych akademickich organizacji lotniczych (1909), wytwórni samolotów (Aviata), szkoły pilotażu, znaczeniu skautingu i Andrzeja Małkowskiego w rozwijaniu zainteresowań i umiejętności lotniczych. Wszystkie te rozważania przeplata wiadomościami dotyczącymi rozwoju lotnictwa w innych krajach Europy Zachodniej i jego wykorzystania w okresie I wojny światowej. Zgodnie z cezurą zapisaną w tytule pracy doktorskiej więcej uwagi poświęciła rozwojowi lotnictwa polskiego w okresie międzywojennym, w tym: kursom lotniczym, rozwojowi techniki lotniczej, polityce lotniczej cywilnej i wojskowej. Zagadnienia te porusza na tle politycznym i gospodarczym, z uwzględnieniem potrzeb państwa, rozwoju lotnictwa w II Rzeszy i w Związku Radzieckim oraz w powiązaniu z doświadczeniami francuskimi. Doktorantka zwróciła uwagę na cele lotnictwa: transportowe, lotnicze i naukowe, jego popularność w społeczeństwie, rozwój sportu lotniczego (aerokluby, baloniarstwo, inne). Ten mój krótki zarys prezentowanych zagadnień wskazuje na fakt, iż Autorka dokonała holistycznego ujęcia problematyki związanej z genezą i rozwojem lotnictwa polskiego w latach 1918-1939.

Wymiernym wskaźnikiem ogólnej wiedzy teoretycznej i badawczej zawartej w pracy jest liczba użytych przypisów (1847) i ich różnorodność. Często są to przypisy złożone, zawierające odwołania do wielu źródeł i opracowań. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Doktorantka swobodnie posługuje się literaturą przedmiotu, również najnowszą, obejmującą nie tylko drugą połowę XX wieku, czy lata 90. XX wieku, ale także ponad dwie dekady XXI wieku. Świadczy to o dokładnych studiach nad literaturą przedmiotu, o jej zgromadzeniu, lekturze, poznaniu, przeanalizowaniu i wysnuciu wniosków, tworzących spójny wewnętrznie tekst i obraz okresu międzywojennego. Dodajmy – obraz dualny, bo z jednej strony dotyczący międzywojennej historii pedagogiki (jej teorii i praktyki), a z drugiej historii lotnictwa.

#### **Ocena wraz z uzasadnieniem wyników badań potwierdzających oryginalne rozwiązanie problemu naukowego**

Część empiryczną recenzowanej pracy przedstawiają rozdziały II-V. Rozdział II i III stanowią swoistego rodzaju pierwszy segment części empirycznej dotyczący wychowania

lotniczego i popularyzacji lotnictwa wśród dzieci i młodzieży. Drugi segment stanowią rozdziały IV i V, poświęcone oddziaływaniu wychowawczemu w ramach procesu szkolenia i sportu lotniczego oraz lotniczej edukacji technicznej i prawniczej (która także dotyczy młodzieży, w tym młodzieży studiującej).

Rozdział drugi (s. 76-104), to krótki tekst w stosunku do pozostałych rozdziałów, bo liczący 28 stron, bez wyodrębnionych podrozdziałów, zawiera nowatorskie rozważania dotyczące celów, założeń i idei wychowania lotniczego w II RP. Doktorantka zrekonstruowała cele wychowania lotniczego, wyróżniając w nich trzy komponenty: poznawczy, afektywno-wolitionalny i behawioralny w powiązaniu z rozwijającym się wychowaniem państwowym, potrzebą objęcia wychowaniem lotniczym całego społeczeństwa, zmianami politycznymi, militarnymi, rozwojem organizacji pozaszkolnych i innymi uwarunkowaniami.

Rozdział III (s.105-260) dotyczy popularyzacji lotnictwa wśród dzieci i młodzieży. To bardzo obszerna część pracy doktorskiej, obejmująca 155 stron, zawierająca pionierskie bogate analizy źródłowe, skoncentrowane na rozważaniach dotyczących popularyzacji lotnictwa w trzech obszarach: systemie oświaty, organizacjach młodzieży szkolnej i akademickiej oraz w twórczości kulturalnej i środkach masowego przekazu.

Jeśli chodzi o rozpowszechnienie lotnictwa w systemie oświaty, to Doktorantka przedstawiła zaangażowanie w tę problematykę środowiska nauczycielskiego oraz centralnych i terenowych władz oświatowych, a także ukazała treści lotnicze w programach i podręcznikach szkolnych. Słusznie podkreśliła znaczenie nauczycielskiego ruchu związkowego (ZPNSP, ZNP, TNSW), zaangażowanie nauczycieli w działalność Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, udział w kursach i konferencjach modelarskich. Udało się Doktorantce uchwycić wszystkie formy wsparcia merytorycznego nauczycieli w zakresie wychowania lotniczego, zarówno te organizowane przez centralne jak i terenowe władze szkolne oraz LOPP (sięgając po publikacje ZG LOPP – biuletyny, broszury, pogadanki dla uczniów, zajęcia praktyczne).

Konsekwentnie, dokonując skrupulatnych analiz, mgr Magdalena Rzepka przedstawiła treści lotnicze zawarte w programach kształcenia i podręcznikach szkolnych (szkół powszechnych), wskazując na realizację przedmiotów nauczania, w których stosowano treści związane z lotnictwem i omawiając przede wszystkim czytanki zawarte w podręcznikach szkół powszechnych do języka polskiego, zawierające odniesienia do lotnictwa i lotników. W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy to oznacza, że w podręcznikach do szkół średnich nie zamieszczano treści związanych z lotnictwem? Zasadną uwagę zwróciła Badaczka na popularyzację lotnictwa w organizacjach młodzieży szkolnej i akademickiej, charakteryzując działalność Polskiego Lotniczego Związku Młodzieży, wspomnianej LOPP, drużyn



harcerskich. Szczegółowo zebrała i opisała różne formy popularyzacji lotnictwa stosowane w tych organizacjach i ich kołach działających na terenie szkół, do których zaliczyła: pogadanki, odczyty, modelarstwo lotnicze, popularyzację lotnictwa w społecznościach szkolnych, biblioteczki lotnicze, tydzień LOPP, działalność wydawniczą, konkursy lotnicze i inne przejawy propagandy lotniczej.

Zasadnie zwróciła uwagę na krzewienie lotnictwa w twórczości kulturalnej i środkach masowego przekazu, zawierając raport z badań w podrozdziale 3 rozdziału III. Dokonała przeglądu i analiz literatury i poezji lotniczej skierowanej do dzieci i młodzieży (i także do całego społeczeństwa – E. M.), wskazała na jej znaczenie w propagowaniu lotnictwa i udział w kształtowaniu wiedzy i postaw w zakresie lotnictwa. Podobnie odniosła się do czasopiśmiennictwa (32 tytuły), ogólnopolskiego i terenowego, efemerycznego i ukazującego się przez wiele lat („Lot Polski” i „Lot i OPLG Polski”, „Przegląd Lotniczy”, „Sprawozdania i Prace Instytutu badań Technicznych Lotnictwa”, „Skrzydłata Polska” i inne) oraz do czasopism typowo skierowanych do dzieci i młodzieży typu „Płomyczek” czy „Płomyk”. Odniosła się również do filmu, teatru i radia, referując wyniki badań i udział tych mediów w popularyzacji lotnictwa wśród dzieci i młodzieży (ale także całego społeczeństwa – E. M.). Autorka dokonała skrupulatnych wyliczeń i opisów literatury, czasopiśmiennictwa i środków masowego przekazu podejmujących problematykę lotnictwa oraz jego znaczenia wychowawczego.

Rozdział IV i V stanowią niejako drugi segment części empirycznej pracy zawierający analizy poświęcone oddziaływaniom wychowawczym w ramach procesu szkolenia i sportu lotniczego oraz lotniczej edukacji technicznej i prawniczej. W obszernym Rozdziale IV (s. 261-384), obejmującym 123 strony, Autorka skupiła się na dwojakiego rodzaju wychowaniu lotniczym: 1) podejmowanym w ramach szkolenia cywilnego i sportu, oraz 2) w ramach szkolenia wojskowego.

Jeśli chodzi o wychowanie lotnicze w ramach szkolenia cywilnego i sportu, to Doktorantka opisała te zagadnienia w odniesieniu do lotnictwa silnikowego, szybownictwa, spadochroniarstwa i baloniarstwa.

1. Do wychowania lotniczego w ramach szkolenia cywilnego z wykorzystaniem lotnictwa silnikowego Badaczka podeszła w dwojaki sposób, mianowicie: 1) opisała sześć aeroklubów akademickich, Związek Polskich Aeroklubów Akademickich, aerokluby zrzeszające pilotów wojskowych, pracowników fabryk, aerokluby regionalne; wskazując na miejsca i metody wychowania lotniczego metod; program kształcenia stosowany w aeroklubach; kursy teoretyczne i praktyczne, zakończone uzyskaniem licencji pilota turystycznego, komunikacyjnego, doświadczalnego; oraz 2) zajęła się

sportem samolotowym (lotnictwo silnikowe) uważanym za elitarny, wskazując na zawody młodych pilotów, zawody wewnętrzne w poszczególnych aeroklubach i międzyklubowe, Międzynarodowe Zawody Samolotów Turystycznych; pisała o współpracy aeroklubów z młodzieżą, o kobietach lotniczkach i innych zagadnieniach.

2. Podobnie analizowała wychowanie lotnicze w ramach cywilnego szybownictwa, które również działało w ramach LOPP, sekcji szybowcowych w szkołach średnich i wyższych, ZHP, Związku Strzeleckiego, Związku Młodzieży Chrześcijańskiej YMCA. Autorka pisała o kursach szybowcowych, ich programach i szkoleniach praktycznych, instruktorach, zwracała uwagę na czynniki wychowawcze i pedagogiczne.
3. Analizami objęła także spadochroniarstwo cywilne i planowany sport spadochronowy, poczynając od szkolenia teoretycznego i praktycznego po brak zawodów ogólnopństwowych w tym zakresie.
4. Podobnie jak wyżej Doktorantka opisała wychowanie lotnicze poprzez cywilne baloniarstwo, wykorzystywane m. in. dla celów meteorologicznych i innych (sekcje i kluby baloniarские, uprawnienia, szkolenia, zawody).

Druga część rozdziału IV została poświęcona wychowaniu lotniczemu w ramach szkolenia wojskowego. Zawiera analizy dotyczące przysposobienia wojskowego lotniczego prowadzącego kursy pilotażu oraz rozważania poświęcone szkołom pilotów, rozwojowi tych szkół, ich działalności dydaktycznej i wychowawczej oraz innym kwestiom.

Ostatni V Rozdział (385-423), to stosunkowo krótki tekst w porównaniu do dwóch poprzednich rozdziałów (III i IV), bo obejmujący 38 stron, który został przeznaczony dla lotniczej edukacji technicznej i prawniczej (cywilnej i wojskowej). Jeśli chodzi o lotniczą edukację techniczną, to Autorka pisała o niej w odniesieniu do wszystkich poziomów kształcenia: od młodzieży gimnazjalnej, szkolnictwa zawodowego wraz ze specjalistycznymi kursami zawodowymi, po kursy organizowane przez LOPP wraz z ich planami nauki. Ponadto scharakteryzowała lotniczą edukację techniczną prowadzoną przez politechniki warszawską i lwowską, aerokluby akademickie, studia techniczne za granicą, szkolenie obsługi technicznej w Polsce, podręczniki i inne kwestie. Poza edukacją techniczną Doktorantka uwypukliła kształcenie prawnicze w zakresie lotnictwa, krótko je zarysowała i wymieniła instytucje oświatowe, w tym kurs prawa lotniczego na Wydziałach Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Uniwersytetu Warszawskiego.

Pracę wieńczy zakończenie, w którym Badaaczka dokonała udanej wieloaspektowej próby odpowiedzi na problemy szczegółowe. Doszła do wniosku, że podejmowane działania w zakresie łączenia lotnictwa z wychowaniem doprowadziły do powstania systemu wychowania



lotniczego. Dokonała oceny wychowania lotniczego II RP, wskazując na jego osiągnięcia i niedostatki. I w tym miejscu dopiero wychowanie lotnicze połączyła z propagandą lotnictwa. Słusznie pisała, że jego efekty wykraczały poza okres międzywojenny, a polscy piloci walczyli na frontach we Francji, Wielkiej Brytanii i w Afryce.

### **Poprawność redakcyjna rozprawy**

Doceniam nie tylko nakład pracy badawczej Doktorantki, ale także pracy redakcyjnej. Dysertacja jest bardzo obszerna, napisana językiem naukowym, poprawnym, dobrze ją się czyta. Tekst w każdym rozdziale i podrozdziale jest ustrukturalizowany problemowo, przy nazwiskach podawane są lata życia, pełne imiona, daty przy ważnych wydarzeniach, dane liczbowe prezentowanych zagadnień. To istotne zapisy, które ogrywają ważną rolę, zwłaszcza w tej pracy, która jest bogata w różnorodne, wielowątkowe, szczegółowe i złożone treści związane z wychowaniem lotniczym. Dzięki takiemu skrupulatnemu podejściu redakcyjnemu Czytelnik ma gotową „mapę” myślenia Autorki tekstu. Pracę ubogacają niewielkie czarno-białe skany zdjęć pozyskanych z materiałów źródłowych.

Przy tak obszernej pracy trudno się dziwić, że zdarzyły się drobne usterki techniczne, np. błąd w nazwisku Wandy Garbowskiej (jest: Grabowskiej, s. 12), ale nieco dalej jest już poprawnie zapisane to nazwisko. Autorka niekonsekwentnie stosuje dywiz i myślnik, zamieniając/myląc te znaki graficzne. Zdarza się, że buduje zbyt długie zdania, wielokrotnie złożone, co sprawia, że gubi się sens takiej wypowiedzi i właściwą odmianę gramatyczną. Autorka stosuje szyk przestawny w zdaniach (np. „Szybowce budowały w latach dwudziestych także koła szkolne” s. 386; podobnie s. 433 i inne), który zmienia sens takiej wypowiedzi. Nadużywa czasownika *były*, wymienia nazwiska bez układu alfabetycznego. W pracy brakuje również konsekwencji w stosowaniu krótkich podsumowań poszczególnych podrozdziałów. Można było zamieścić w aneksie dyspozycje do przeprowadzonego wywiadu/wywiadów.

### **Uwagi dyskusyjne**

Odniosłam wrażenie jakby Doktorantka stawiała znak równości między terminami *wychowanie* i *popularyzowanie*, na co wskazuje tytuł Rozdziału III i tytuły jego trzech podrozdziałów. Do trzeciego podrozdziału zatytułowanego *Popularyzacja lotnictwa w twórczości kulturalnej i środkach masowego przekazu*, użycie terminu *popularyzacja* mogłoby być adekwatne, ale w kontekście wniosku zawarte w *Zakończeniu*, gdzie doktorantka pisze o systemie wychowania lotniczego, można się zastanowić głębiej, czy w latach międzywojennych chodziło tylko o popularyzację, czy o celowe, intencjonalne, świadome, interakcyjne, złożone, zaplanowane na dłuższy czas oddziaływania, które miały charakter

szeroko pojmowanego wychowania lotniczego (intelektualnego, społecznego, moralnego, fizycznego...) całego społeczeństwa. W tym drugim przypadku podrozdział nosiłby tytuł *Wychowanie lotnicze przez twórczość kulturalną i środki masowego przekazu*. Zastanawiające jest, że Doktorantka prezentując problematykę lotnictwa w systemie oświaty używa pojęcia *popularyzowanie*, a pisząc o szkoleniach i sporcie lotniczym tytułuje rozdział (IV), używając zwrotu *oddziaływanie wychowawcze*. Uważam, że nie można tych pojęć *popularyzacja* i *wychowanie* stosować zamiennie i traktować jako tożsamy.

Doktorantka pisze w zakończeniu „Celem działaczy zaangażowanych w krzewienie w Polsce opisanej idei czy też świadomości lotniczej...” (s. 425). W moim rozumieniu *idee* i *świadomość* są czymś innym niż wychowanie. Jak wskazuje tytuł, praca jest poświęcona wychowaniu lotniczemu, a nie ideom i świadomości lotniczej, która (ta ostatnia) może stanowić jeden ze skutków (a nie wszystkie) wychowania lotniczego. Autorka używa pojęcia „technikum” (s. 430), które nie było stosowane w okresie międzywojennym.

Warto również przyrzeć się układowi treści, którą przedstawia spis treści. Proponowałabym umieścić treści rozdziału II i V w obecnym rozdziale III. Rozdział II dotyczy celów, założeń i idei wychowania lotniczego. Ostatni rozdział (V), dotyczący edukacji technicznej i prawniczej, co oznacza, że mieści się w szeroko pojmowanym wychowaniu lotniczym i mógłby być powiązany z treściami podejmowanymi w Rozdziale III. A z rozdziału III można by utworzyć oddzielny rozdział poświęcony *Wychowaniu lotniczemu przez twórczość kulturalną i środki masowego przekazu*. Ostatnia kwestia dotyczy problemów szczegółowych, które nie odzwierciedlają struktury pracy. Czy i jakie są korelacje między problemami szczegółowymi a strukturą pracy zapisaną w spisie treści? Powtórzę raz jeszcze, że właściwe i dość obszerne odpowiedzi na problemy szczegółowe są zawarte w zakończeniu pracy i są podejmowane w treści wszystkich rozdziałów i porozdziałów.

Powyższe treści mieszczące się w *Uwagach dyskusyjnych*, jak sam podtytuł wskazuje, mogą mieć charakter sporny i nie obniżają mojej wysokiej oceny tej dysertacji. Zachęcam Doktorantkę do opublikowania pracy doktorskiej w formie książki.

## Wnioski

Powyższe rozważania wskazują na fakt, iż recenzowana dysertacja potwierdza umiejętności Pani mgr Magdaleny Rzepki dotyczące właściwego zgromadzenia źródeł i wykorzystania ich w pracy doktorskiej (czyli przeprowadzenia analiz jakościowych treści pisanych i graficznych źródeł historycznych). Udowadnia, że Doktorantka posiada dobry warsztat metodologiczny, ukazujący Jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy



naukowej. Jednocześnie rozprawa doktorska zawiera ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie poruszanej problematyki, zarówno z historii teorii i praktyki pedagogicznej okresu międzywojennego w Polsce jak i z historii lotnictwa. Dysertacja potwierdza znajomość ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki z zakresu pedagogiki i jej subdyscyplin (historii wychowania, dydaktyki i innych); z zakresu historii (lotnictwa, myśli lotniczej i innych nauk lotniczych, oraz historii obronności, oświaty, czasopiśmiennictwa i innych subdyscyplin historii) oraz z zakresu metodologii zarówno pedagogiki jak i historii.

Bardzo dobrze oceniam pionierskie wielowątkowe i wieloaspektowe wyniki badań dotyczące wychowania lotniczego w II RP, potwierdzające oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Doktorantka ustaliła cele, założenia i idee przewodnie wychowania lotniczego w II RP. Udowodniła zaangażowanie środowiska nauczycielskiego i władz oświatowych w popularyzowanie lotnictwa w systemie oświaty. Przedstawiła treści lotnicze w programach i podręcznikach szkolnych. Opisała wychowanie lotnicze w organizacjach młodzieży szkolnej i akademickiej oraz w twórczości kulturalnej i środkach masowego przekazu. Scharakteryzowała wychowanie lotnicze w ramach szkolenia cywilnego i sportu (w zakresie lotnictwa silnikowego, szybownictwa, spadochroniarstwa i baloniarstwa) oraz wychowanie lotnicze w ramach szkolenia wojskowego. Rozpoznała i opisała lotniczą edukację techniczną i prawniczą (w szkolnictwie gimnazjalnym, zawodowym, formach kursowych, w uczelniach wyższych). To oznacza, że przeprowadziła szerokie kwerendy źródłowe, dzięki którym uzyskana wiedza źródłowa pozwoliła na zredagowanie oryginalnej syntezy historiograficznej, zawierającej holistyczny obraz wychowania lotniczego w II RP i doprowadziła do oryginalnego rozwiązania problemu naukowego.

Reasumując, stwierdzam że mgr Magdalena Rzepka przygotowała rozprawę doktorską, która stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, co oznacza, że spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim. Recenzowana dysertacja odpowiada kryteriom określonym w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) oraz w § 6 pkt 3, 4, 5 i 6 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2018 r. poz. 161). W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Magdaleny Rzepki do dalszych przewidzianych prawem etapów postępowania w przewodzie doktorskim.